

Ramazan UÇAR

Güç ve Değer (İlk Dönem İslam Toplumu Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme)

Ankara: Berikan Yayınevi, 2014. 142 sayfa, ISBN: 978.975.267.935.1

■ Emine Hilal PALTA*

Din Sosyolojisi profesörü Ramazan Uçar'ın yazmış olduğu bu eser, sosyolojik bir bakış açısıyla Hz. Peygamber'i, onun eylemlerini ve inşa etmeye çalıştığı toplumsal yapıyı anlama gayretinin bir ürünüdür. Uçar, ilk dönem Müslüman toplumuna yönelik çözümlemelerinde toplumsal çatışma kuramını ve hususen Ralf Dahrendorf'un yaklaşımını temel almıştır. Kitapta çatışmacı perspektifin hâkimiyeti "yabancılaşma", "metalaşma", "alt-üst yapı", "şeyleşme" ve "güç" kavramlarının kullanımından da kolayca anlaşılacaktır. Kitabın daha en başında Uçar, analizlerinin İslam toplumunun kuruluşuna yönelik alışılagelmiş çözümlemelerle ve genel kabul gören doğrularla örtüşmediğini ifade etmektedir.

Kitabın ana temasını, ilk dönem Müslüman toplumunun inşası sürecinde "güç" ve "değer" çatışması ve bu çatışmanın toplumsal tezahürlerinin sosyolojik çözümlemesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda güç, kabileci bir anlayış üzerine kurulmuş ve değerlerini bu temelde üretmiş olan otoriteyi yani Kureyş'i temsil ederken, değer ise Hz. Peygamber'in temsil ettiği insanı merkezine alan değerler sistemini temsil etmektedir. Hz. Muhammed'in risaletinden sonra geleneksel güçlerle yeni değerler sistemi bir çatışma sürecine girmiş ve güç değerinin inşasını önlemek için elinden geleni yapmıştır. Buna karşılık değer, kendi sistemini inşa etmekten vazgeçmemiş ve bu doğrultudaki yaptırımlar ve caydırmalar karşısında hiçbir propagandaya boyun eğmemiştir. Bu çalışma ile yazar, Hz. Peygamber'in değer merkezli toplumsal inşa sürecini anlatma çabası içerisinde olmuştur. Yazar, kitabın girişinde Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumun yapısını ve zihniyetini anlatmaktadır. Tarihi bir kişilik olan Hz. Muhammed'i ve mesajını sosyolojik açıdan okuma ve anlamının imkânını tartışan yazar, toplumsal değişmeyi temel alan bir yakla-

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri. E-posta: emeha.93@gmail.com – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1465-6898>

şımla bu tartışmayı derinleştirmekte ve o dönemdeki mevcut toplumsal yapının, yabancılaşma olgusu ve toplumsal yabancılaşmanın çeşitli görünüşleri temeline ele alınacağını söylemektedir.

Kitabın Birinci Bölümünde toplumsal değişme ve din konusu ele alınmaktadır. Toplumsal değişimin neliğine ve mahiyetine dair kısa bir girişin ardından toplumsal değişmeyi engelleyici ve/veya teşvik edici bir unsur olarak dine ve toplumsal değişimin din üzerindeki etkisine değinilmektedir. Din-toplumsal değişme münasebetinin çeşitli kuramsal perspektifler çerçevesinde değerlendirildiği çalışmada Hz. Peygamber'in karizmatik bir lider olarak bu değişimdeki başat rolünün vurgulandığı göze çarpmaktadır. Uçar'ın açıklamalarına göre, Hz. Muhammed'in risalet süreci toplumsal değişimin iyi bir örneği iken, vefatı ile başlayan süreç de karizmanın rutinleşmesinin tipik toplumsal göstergelerini içermektedir. Karizma ve rutinleşme dinamiği göz önüne alındığında ilk aşama toplumsal değişimde dinin teşvik edici yönünü, ikinci aşama ise rutinleşme sürecini ve bir bakıma da dinin toplumsal değişmeyi engelleyici yanını temsil etmektedir.

Uçar, Hz. Peygamber dönemi güç ve değer çatışmasını önce Mekke dönemi üzerinden ele almaktadır. Bu bölüm, Hz. Peygamber'in tebliğ öncesi, tebliğ süreci ve hicret ile sonuçlanan baskı ve yıldırmaya yönelik olayları kapsamaktadır. Mekke'nin siyasî, iktisadî ve dinî yapısının yanında, hicrete kadar vuku bulan önemli hadiseler ele alınmakta ve bu süreçte etkili olan isimler üzerinde durulmaktadır. Vurgu daha çok güç merkezli bir anlayışa sahip olan Kureyş'in zihniyet yapısı üzerinde odaklanmaktadır.

Kureyş'in sahip olduğu siyasî, sosyo-ekonomik ve dinî yapı yabancılaşmaya yol açmaktadır. Uçar'ın çatışma teorisini din sosyolojisine uygulaması nedeniyle buradaki yabancılaşma, ilahî/ezelî varlıkla birliğini yitiren insanın yabancılaşması, yaratan-yaratılan ve insanlar arası yabancılaşma anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed, böyle bir toplum yapısına sahip Kureyş'e peygamber olarak gönderilmiştir ve amacı insanî değerleri yeniden inşa ederek insanı Allah'a muhatap olma statüsüne yükseltmektir. Bu amacın topluma açıklanmasıyla/açıktan tebliğ edilmesi ile güç ve değer arasında çatışma da başlamıştır. Çatışmanın sonucu ise gücün değeri Mekke'den çıkartması olmuştur. Ancak değerın sürgün edilmesinden önce Mekke'de başlayan değişim süreci bir toplumsal devrime de kaynaklık etmiştir. Uçar'a göre, risaletten sonra başlayan değere yönelik değişim teorik temelli bir değişimdir. Uçar, Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerin çoğunun onu ezilen ve sömürülen sınıfların sığınağı olarak gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Arapların dinî anlamda Yahudilere karşı eziklik hissettiklerinden bahsetmekte ve

Hız. Peygamber'in Medine'ye lider olarak davet edilmediğini, liderliğin hicretten sonraki süreçte kabul ve tasdik edildiğini vurgulamaktadır.

Üçüncü Bölümde, güç ve değer çatışmasının ikinci dönemi olan Medine dönemi ele alınmaktadır. Bölümün başında Hız. Peygamber ve müminlerin Medine'ye davet edilme nedenlerine değinilmiştir. Bu davette, Medinelilerin Akabe'de kendilerine tebliğ edilen mesaja duydukları ilginin yanı sıra, Hız. Peygamber'e uzaktan akraba olmalarının ve en önemlisi de Medine'de yaşayan Yahudilere üstünlük sağlama arayışlarının etkisi vardır. Kitapta anlatılana göre, Medine'ye hicretle teorik olarak başlayan değer merkezli bir toplumsal inşa süreci hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle namaz, oruç, hac ve kurban gibi ibadetlerin sosyolojik mahiyetini ele alan yazar, ardından güç ve değer çatışmasının görünür yüzü olan savaşları incelemektedir. Kitabın bu bölümünde Hız. Peygamber'in hedeflediği toplumsal sistemin nitelikleri anlatılmakta ve bu sistemin bazı temel normlarına yer verilmektedir. Üçüncü Bölüm Veda haccı ve Hız. Peygamber'in vefatıyla ilgili anlatımlarla son bulmaktadır.

Kitabın sonuncu bölümü olan Dördüncü Bölüm'de ise Hız. Peygamber tarafından inşa edilen değerlerin dört halife dönemindeki toplumsal temsili ve tekrar gün yüzüne çıkmaya başlayan güce karşı verilen mücadele anlatılmaktadır. Buna göre Hız. Peygamber'in vefatı ile inşa etmeye çalıştığı insan merkezli değer sistemi kabile merkezli bir anlayışa evrilmeye başlamıştır. Bu bağlamda yazar, tüm Müslümanlar nezdinde değerlerin yerleşme derecelerinin farklı olduğuna ve bu farklılığın gücün her fırsatta varlık alanına çıkmaya çalışmasına zemin hazırladığını vurgulamaktadır. Yazara göre, bu toplumsal zemin değerler sisteminin yaygınlaşması yerine, güce dayalı otorite anlayışının yeniden görünürlük kazanmasına yol açmıştır. Dört halife devrinden sonra, özellikle de Muaviye döneminin başlamasıyla Hız. Peygamber'in inşa ettiği değer gücün aracı haline dönüşmüştür. Kitapta değerlerin güç tarafından araçsallaştırılmasına ve bunun sosyolojik sonuçlarına özel bir önem atfedildiği görülmektedir.

Sonuç itibarıyla kitap, İslam öncesi Arap toplumunun yapısına, İslam toplumunun kuruluş ve gelişmesine, liderlik ve otorite biçimine toplumsal çatışma kuramının temel kavram ve yaklaşımları ile farklı bir açıdan bakma denemesidir. Konuyu din sosyolojisi sahasında yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardan farklı bir kuramsal/kavramsal çerçevede ele alan çalışma, okura farklı bir bakış açısı sunma ve bazı kabulleri sorgulama amacındadır. Ramazan Uçar'ın bu çalışması özellikle din sosyolojisi alanında çalışma yapmak isteyenlere bilinen olaylara ve olgulara farklı bir pencereden bakabilmenin yöntem ve araçlarını sunmaktadır.